

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Кохан Людмили Йосипівни
**«Музично-драматичний театр Михайла Старицького
у контексті часу (1873 – 1898 роки)»**

на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво,
галузь знань 02 – Культура і мистецтво

Увага до постаті Михайла Старицького є вельми своєчасною, адже сьогодні в історії української культури його творчі здобутки, як слушно зазначає авторка дисертації, потребують *«наукового переозначення в руслі сучасної культуротворчої парадигми, спрямованої на виявлення національної ідентичності у феномені творчої особистості»* (с. 23). Попри численні розвідки, де у багатьох аспектах вивчаються його життя та творчість у різних історико-культурних контекстах, кожного разу висвітлюючи інші грані таланту, наразі належним чином не відрефлектована універсальність цієї творчої постаті, світоглядні настанови її діяльності, життєві пріоритети. Дана дисертація, узагальнюючи існуючий масив інформації щодо обраної теми, висвітлює унікальну постать Михайла Старицького крізь призму магістрального сюжету його життя та творчості. Цей «сюжет» утворює перебіг знакових подій доби становлення українського театру як музично-драматичного феномену. Розгортаючись у тому хронологічному відтинку, який зазначений у назві дисертації (1873 - 1898), він частково збігається із тим відтинком художнього процесу, який прийнято у театрознавстві називати «театром корифеїв», а у музикознавстві розглядати під кутом зору лисенкових оперних пошуків. Проте системний підхід, застосований дисертанткою (хоч і не анонсований у Вступі), дозволив по-новому репрезентувати всю *«різноаспектну театральну діяльність М. П. Старицького як організатора, антрепренера, режисера-постановника, драматурга, мецената й ідейного провідника першого професійного українського театру»* (с. 24). Авторка дисертації вперше науково обґрунтовує присутність в історичному просторі української культури такого окремого цілісного феномену, як «музично-драматичний театр М. Старицького», що став визначним мистецьким явищем другої половини ХІХ століття. Поставлена мета зумовила міждисциплінарний характер дисертаційного дослідження та залучення цілого грона методологічних підходів: загальнонаукових, музикознавчих, театрознавчих, мистецтвознавчих, а також статистичних.

Базові настанови музично-драматичного театру М. Старицького дисертантка впевнено розкриває, насамперед, ретельно аналізуючи спільні з Миколою Лисенком проекти, зокрема мало відомий і недооцінений в історії української музики текст «Черноморців», а також добре освоєну, принаймні у

музикознавстві, «Різдвяну ніч». Обраний у дисертації новий ракурс дозволив суттєво змінити ставлення як до історичного значення цих творів, так і до їх художньо-ідеологічних сенсів. Дисертантка наголошує на відповідності цих художніх експериментів загальним художнім тенденціям епохи, пануючим на той час світоглядним парадигмам. Підкреслюючи, що у створенні *«театрального осередку брати бачили не розвагу, а спосіб служіння своєму народу»* (с. 112), Людмила Йосипівна Кохан розкриває творчі здобутки Михайла Старицького у контексті месіанізму епохи. На думку дослідниці, це була *«типова світоглядна позиція українського митця другої половини XIX століття»* (с. 25), яка проявлялася, насамперед, у *«прагненні української спільноти до самоусвідомлення, самозбереження, до формування національної світоглядної системи й об'єднання найбільш активних і патріотично налаштованих представників нації навколо ідеї спасіння, піднесення та реалізації в історичному континуумі культури й самосвідомості українського народу»* (с. 48). У дисертації запропоноване власне визначення поняття «месіанства»\«месіанізму», під яким розуміється *«консолідація кращих духовно-практичних проявів спільноти навколо ідеї спасіння, піднесення та реалізації в історичному континуумі культури й самосвідомості українського народу»* (с. 46). Тенденції «месіанізму» сприяли, як слушно акцентує дисертантка, *«народженню й утвердженню національної ідеї, формуванню причинно-наслідкових зв'язків в історії культури та розумінню її як світоглядної системи українського народу, єднанню людей навколо ментальних національних архетипів й утворенню прошарку патріотично налаштованої громадськості»* (с.48). Цю історичну місію виконував протягом життя М. Старицький на межі власних можливостей. Її здійснення авторка дисертації вважає фактом жертвовного служіння митця, яке іменує *«прометеїзмом»*. Значний обсяг дисертаційного дослідження присвячений термінологічному та понятійному окресленню цих філософських концептів, встановленню зав'язків із широко вживаними поняттями «історизму» та «естетизму».

У підсумках дослідження подане стисле визначення саме цих останніх ключових категорій, що характеризують історико-культурний контекст та художні особливості музично-драматичного театру М. П. Старицького. «Так, – пише дослідниця, – історизм М. Старицького виявився у двох аспектах: 1) у втіленні в його театрі попереднього досвіду розвитку сценічного мистецтва українського народу: від фольклору, вертепу, шкільної драми до театрального мистецтва маєткових театрів, приватних антреприз і професійних стаціонарних театрів початку XIX століття; 2) в усвідомленні ідеї «народного духу», у впровадженні в мистецький обіг тем, образів, мотивів, алюзій на важливі події української історії як чинника національної самоідентифікації. Естетизм М. Старицький розумів як відчуття, переживання краси, що полягала

передусім у правді життя, в красі праці, в реалістичності акторської гри на сцені, в етнографічній достовірності й побутовій правдивості вистав (С.223).

Дисертаційний текст Людмили Йосипівни Кохан не викликає суттєвих зауважень. Зверну увагу лише на деякі деталі, що потребують, на мій погляд, уточнення або формального корегування.

1. Хронологія дисертаційного викладу виходить далеко за межі вказаних у назві років, до того ж дослідниця недостатньо вмотивовує той хронологічний відтинок, який фігурує на титульній сторінці.
2. У Додатках А і Б вміщені нотні приклади, що мали б ілюструвати музичну аналітику, проте у відповідних розділах основного тексту є посилання не на всі музичні фрагменти.
3. Якщо згадати запропонований професоркою Києво-Могилянської академії Наталії Яковенко розподіл української історії на «дві історії» – наукову та дидактичну, то дисертаційна праця Людмили Йосипівни Кохан у більшій мірі продовжує традиції останньої. Так, дослідниця явно успадковує від попередників совєтської доби пишний апологетичний тон викладу, часом з надмірною гіперболічністю, що, безумовно, інспірується обраною у якості базової історіософською ідеологією месіанства у *«переозначенні»* минулих реалій. Так, вже на перших сторінках дисертації Старицький подається як *«духовний поводитир й ідейний засновник українського мистецького руху»* (с. 23). І це не було б перебільшенням, якби у тексті було написано: «одним з...»
4. Крім того, представлена у другому розділі роботи історична панорама українського художнього процесу ХІХ століття із маркерами «месіанізму» як для контексту конкретної діяльності Михайла Старицького виглядає дещо схематично, фактично не долучаючи нової (стосовно існуючої у підручниках) інформації. Тут явно відчувається брак важливого для такого роду історичних робіт джерелознавчого пошуку, адже саме відкриття нових джерел дає поштовх для оновлення застарілих моделей пояснення минулого.
5. Також інколи на сторінках дисертації відчувається непевність у атрибуціях того чи іншого явища. Так, на с. 74 «малоросійська опера» Івана Котляревського «Наталка Полтавка» подається як *«прояв романтичного мистецтва в Україні»*, а вже на наступній сторінці (с.75) з некоментованих цитат дослідників дізнаємося, що це – *«взірець просвітницького реалізму (?)»* з *«залишками класицистичних традицій»*, створений «під впливом сентименталізму».

Питання, що постають у процесі ознайомлення з дисертацією, мають на меті не стільки створити чи загострити дискусію, скільки спрямовані на уточнення або доповнення авторського матеріалу.

1. Чи існує принципова різниця у векторах розгортання українофільського руху ХІХ століття (за визначенням авторки дисертації «месіанських тенденцій») на Західних та Наддніпрянських українських землях?
2. У якій мірі був обізнаний М. Старицький із станом розвитку європейського театру, вершин якого, на думку дослідниці, він сягнув, здійснивши прем'єрну виставу «Різдвяної ночі» (див. с. 165)?

На останок зазначу, що за темою дисертації протягом 2016 – 2020-х років вийшли друком 13 одноосібних публікацій авторки, в тому числі 5 – у фахових виданнях, затверджених МОН України. Основні положення дисертації здобули міжнародну апробацію на наукових конференціях широкого профілю у Великій Британії, Польщі, Чехії, Болгарії, Угорщині, а також на фахових музикознавчих та театрознавчих форумах Києва та Харкова. Публікації достатньо повно репрезентують зміст поданої на захист наукової праці, яка є самостійним, завершеним, узагальнюючого плану дослідженням, що відповідає чинним вимогам до кваліфікаційних робіт даного рівня. Авторка дисертації – Кохан Людмила Йосипівна гідна присвоєння наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво.

Професор, доктор мистецтвознавства,
завідувачка кафедрою історії української
та зарубіжної музики Харківського національного
університету мистецтв імені І. П. Котляревського

І. С. Драч